

Новий тип ранніх монет Великого князівства Литовського

Ростислав Саввов (Хмельницький)

Весною 2013 р. стало відомо про знахідку в Україні на Житомирищині під Радомишлем монети нового типу, що належить до ранніх монет Великого князівства Литовського (ВКЛ). Знайдені неподалік декілька монет XVII ст., півторагрошовиків Зигмунда III та ризьких шелягів Христини Шведської вказують на можливість існування в минулому у цій місцевості поселення.

Монета карбована з срібла дротяною технікою, має видовжену форму — 1,2 на 1,5 см (рис. 1). На ній присутні сліди обрізання, відповідно первинна маса монети мала бути дещо вищою наявної маси в 0,48 г. З одного краю монети пробитий отвір, вочевидь, у минулому її використовували як підвіску. Сама монета знаходиться в непоганому стані збереженості. З одного її боку зображена голова особи в фас з довгим волоссям та бородою, у невисокій короні з трьома зубцями, навколо в крапкових обідках круговий кириличний напис (рис. 1). З іншого боку в крапковому обідку вершник у шоломі ліворуч зі списом, спрямованим уперед, за спиною вершника орнамент з трьох кульок. На полях цього боку монети не видно слідів напису, хоча його присутність не можна виключати.

Легенда монети, починаючи з розділової крапки, розташованій ліворуч від портрета, читається як: «•КНАЗЪАГА+ПО». Початок напису «КНА ...» розпізнається дещо гірше, оскільки літера «К» деформована та виходить за межі поля монети, а на літері «А» частково приходиться отвір в монеті, але в цілому немає сумніву саме в такому прочитанні.

Монети з подібними до описаних зображеннями та легендою добре відомі, їх відносять до періоду започаткування в кінці XIV ст. у центральному домені ВКЛ на Віленщині власного карбування. На цю пору існують декілька типів цих монет, на яких комбінуються емблеми «Портрет», «Лев з плетінням», «Щит з подвійним хрестом», «Вершник — Погоня» та інші [1], але поєднання зображень «Портрет» та «Вершник» на одній монеті

раніше було не відоме. Зупинимось на тих типах, що безпосередньо належать до монети, яка розглядається, а саме на денаріях «Портрет — Лев з плетінням» та «Вершник — Щит з подвійним хрестом» (рис. 2). Перший тип денаріїв вважається найранішим. На аверсі цього денарія так саме, як на новій монеті, зображена в фас коронована особа з довгим волоссям, навколо якої — круговий напис (рис. 2, а). Незважаючи на те, що на цю пору відомо декілька десятків монет цього типу, усі вони знаходяться в такому стані, який не надає можливості впевнено прочитати легенду. За залишками напису вважається, що напис навколо портрету виконаний у двох варіантах — кирилицею та латиницею (готичним шрифтом) [2, р. 60]. Зображення коронованої особи теж отримало декілька трактувань. Перше, як зображення суверена-короля — Владислава Ягайла (1386–1434) — або Ядвіги (1386–1399). Автори цієї версії виходили з того, що коронованим могли зображати тільки Владислава Ягайла після його обрання в 1386 р. королем Польщі або Ядвігу, як королеву Польщі та Литви. Відповідно випуск цих монет і взагалі початок карбування на Віленщині вони відносять до 1386/88 рр. [2, р. 62; 3]. За іншою версією, це зображення Діви Марії [4]. Відповідно до розуміння сюжету зображення легенда латиницею отримала такі прочитання, як «MAGNA REG INA» та «MAGNA REGINA» [3–5]. Перший варіант легенди стосується Ягайла, другий — Ядвіги та Діви Марії. Кириличний ж варіант легенди портретного денарія до цього часу не отримав будь-якого прочитання.

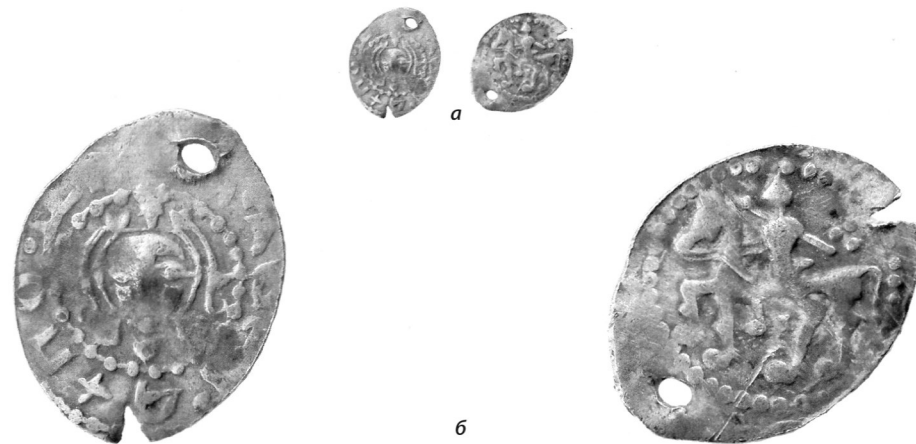

Рис. 1. Аверс та реверс монети-знахідки із зображеннями портрета та вершника (а), збільшено у 3 рази (б).

Озброєний списом вершник — лицар з нової монети — подібний до вершників з іншого раннього денарія типу «Вершник — Щит з подвійним хрестом» (рис. 2, б). Цей тип денаріїв, як вважають, карбувався пізніше від портретної монети. Подвійний хрест на щиті — особистий герб Владислава Ягайла, а озброєний списом вершник — один з перших варіантів герба «Погоня». На деяких з цих монет позаду вершника, так само як на новій монеті, присутні три декоративні кульки. З обох боків монет цього типу впевнено читається круговий кириличний напис «КНАЗЬАГА+ПО», який трактують як «+Печать князя Ягайла» [2, р. 64]. Є й інша інтерпретація напису — «Князь Ягайло» [6].

У нашому випадку напис нової монети, принаймні, у тій частині, що впевнено розпізнається, без сумніву повністю збігається з написом денарія «Вершник — Щит з подвійним хрестом». Стиль виконання напису теж схожий, з однаковим видовженим

накресленням літери «З». Зауважимо, що на новій монеті добре видно, що «О» у написі є літерою, а не розділовим значком. Вона великого розміру, виконана двома дужками, що цілком відповідає палеографії XIV ст. Крім того, одразу після неї в написі видно виразну розділову крапку, що логічно відділяє початок кругового напису від його закінчення. Звертаємо увагу, що хрестик у написі, який сприймається у першій версії прочитання як розділовий, близький, згідно з палеографією XIV ст., до накреслення великої літери «Г», яка тоді писалася з перекресленням посередині [7, 8]. Також потрібно врахувати, що в той час існувало накреслення літери «Л» з рисою-навершям, близьким до літери «П», тому ми дотримуємося прочитання цієї легенди, як «•КНАЗЬАГАІЛО». У будь-якому випадку, як бачимо, в легенді нової монети з портретним зображенням вказано ім'я — «Ягайло» та титул — «Князь» — коронованої особи.

Таким чином, тепер, з появою нового варіанту портретного денарія, частково підтвердилася існуюча версія про зображення на портреті Владислава Ягайла. Лише частково, тому що, як виявилось, зображення Ягайла в короні в даному випадку зовсім не свідчить, як вважалося, про його королівський сан. Адже в класичному виді легенди нової монети з ім'ям та титулом правителя, його названо лише князем. Цій, на перший погляд, плутанині є пояснення, якщо згадати, що литовська верхівка в ті часи не дотримувалася твердих геральдичних правил. Щодо Ягайла відомо, що він, перебуваючи в 1377–1386 рр. у сані Великого князя Литовського, називав себе в документах та на печатках «Великий король литовський ...», «... найвищий король

Литви ...», «Божою милостю король у Литві» [9]. Також корону, наприклад, як знак влади використовували на своїх монетах подільські князі Корятовичі та київський князь Володимир Ольгердович [10, 11].

Отже, дослідження нової монети показало, що зображення на монеті Ягайла в короні є лише символом його високого положення, а не прямою вказівкою на його сан короля Польщі. Відповідно, не має потреби прив'язувати випуск портретних денаріїв, принаймні його новознайденого варіанта «Портрет — Вершник», до коронації в 1386 р. Ягайла. А це, в свою чергу, ставить існуючу наразі тезу про заснування Ягайлом карбування на Віленщині в 1386–1388 рр. після його коронації під сумнів. Адже тепер ніщо не забороняє віднести його заснування до початку 80-х років XIV ст. чи навіть раніше, на той період, коли в державних утвореннях, розташованих по всій північно-західній периферії Золотої Орди розпочалося карбування власної монети. Варто нагадати, що приблизно в цей час розпочалося карбування в удільних Київському та Подільському князівствах ВКЛ і не видно причин, за якими столичний домен почав би своє карбування пізніше.

Список літератури

1. Ivanauskas E. Coins of Lithuania 1386–2009. Vilnius 2009. — P. 6–12.
2. Remecas E. Vilniaus žemutinės pilies pinigų lobis. Vilnius, 2003.
3. Ivanauskas E. Jadvygos (1386–1399) lietuviškos monetos. Матеріали міжнародної нумізматичної конференції в Тракаї — 2005. Тракай, 2006. — P. 20.
4. Paszkiewicz B. The earliest Lithuanian coins: vingt ans apres. Part I: The first decade // Numizmatika № 6, Vilnius 2007, P. 15–17.
5. Remecas E. Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos portretinės monetos // Istorija. 2004, Nr. LIX–LX. — P. 28–30.
6. Ivanauskas E., Balčius M. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lydiniai ir monetos nuo 1587 iki 1495 metų. Vilnius, 1994. — P. 24–26.
7. Муравьев А. В. Палеография. Сборник снимков с русского письма XI–XVIII вв. — М.: Изд-во Московского университета, 1963;
8. Тихомиров М. Н., Муравьев А. В., Рус. палеография. — М., 1966.
9. Gumowski M. Pieczęcie Książat Litewskich. Ateneum Wilenskie, 3–4. 1930. — S. 16–17.
10. Погорілець О. Г., Саввов Р. В. Про нові знахідки монет Подільського князівства // Нумізmatика і фалеристика, № 4, 2007;
11. Саввов Р. Київські півгроші Володимира Ольгердовича // Нумізmatика і фалеристика, № 4, 2012.

Рис. 2. Денарії типу «Портрет — Лев з плетінням» (а) та «Вершник — Щит з подвійним хрестом» (б).